

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТУ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО І МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА
ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: студент II курсу 13-221М групи
Спеціальності: 081 Право
Освітньо-професійної програми «Право»
Савченко Віталій Віталійович

Керівник: д.ю.н., професорка Правоторова О.М.
Рецензент: к.ю.н., доцент Проценко М.В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Теоретично-правові аспекти судового захисту права власності	8
1.1. Поняття та особливості судового захисту права власності.....	8
1.2. Конституційні гарантії захисту права власності і практика України в їх забезпеченні.....	13
1.3. Класифікація способів захисту права власності.....	20
РОЗДІЛ 2. Міжнародно-правові аспекти судового захисту права власності	26
2.1. Концептуальний підхід до захисту права власності особи в сучасному міжнародному праві.....	26
2.2. Проблеми та перспективи розвитку захисту права власності...	33
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	44

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Європейська Конвенція з прав людини	ЄКПЛ
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності»	Закон
Конституція України	КУ
Пленум Вищого спеціалізованого суду України	Пленум ВССУ
Сімейний кодекс України	СК України
Фізична особа-підприємець	ФОП
Цивільний кодекс України	ЦК України
Цивільний процесуальний кодекс України	ЦПК

ВСТУП

Актуальність теми. У кожній державі центральним правовим інститутом є інститут власності. Основні його положення визначають зміст багатьох розділів цивілістики, зокрема, договірною, спадкового, зобов'язального права тощо. Це пояснює постійний інтерес до вивчення захисту права власності. Поведінка людей може становити загрозу майну, яке їм не належить на праві власності. Це вимагає від держави взяти на себе захист права власності, зокрема, цивільно-правовими засобами. Певною мірою захист права власності здійснюється за допомогою норм права, що належать до різних галузей права. Наприклад, певні види протиправної поведінки, які загрожують порушенню права власності, розглядаються кримінальним законодавством як злочини та передбачають застосування відповідних санкцій правоохоронними органами. Стаття 13 Конституції України (далі – КУ) проголошує, що основним принципом у сфері захисту прав власності є положення про те, що держава забезпечує рівний захист усіх суб'єктів права власності. За останні роки питання захисту права власності набуло важливого теоретичного та практичного значення. Аналіз чинної судової практики показує, що не існує єдиної позиції судової влади щодо вирішення спорів, пов'язаних з порушенням права власності. Суди загальної юрисдикції та господарські суди, розглядаючи спори, пов'язані із захистом порушених прав, неоднозначно застосовують норми чинного законодавства, тому невизначеність судової влади при рівномірному застосуванні цивільного законодавства до спорів цієї категорії призводить до порушення конституційних права власників.

Дослідженню проблем судового захисту права власності присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Ю.М. Андреев, В.В. Бутньов, І.В. Болочан, С.М. Братусь, М.І. Гаврилюк, О.В.

Дзера, І.О. Дзера, С.Є. Донцов, В.В. Джунь, С.Е. Демський, І.П. Домбровський, Г.В. Єременко, О.С. Йоффе, І.С. Канзафарова, О.М. Клименко, О.С. Красільнікова, Т.С. Ківалова, В.М. Коссак., Н.С. Кузнєцова, В.В. Луць, Р.А. Майданик, С.М. Романович, Я.М. Романюк, З.В. Ромовська, Є.А. Суханов, І.В. Спасибо-Фатєєва, Є.О. Харитонов, Р.Б. Шишка, Я.М. Шевченко, О.С. Яворська, Г.Б. Яновицька та інші.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження ґрунтується на положеннях Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (прийнята Верховною Радою України 18 березня 2004 р. № 1629-IV), Програми інтеграції України до Європейського Союзу, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. № 1072, Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, схваленої Законом України від 21 листопада 2002 р. № 228-IV.

Кваліфікаційна робота виконана згідно напрямів наукових досліджень кафедри публічного і міжнародного права та правоохоронної діяльності: «Адміністративно-правове регулювання суспільних відносин у соціально-економічній, адміністративно-політичній сферах та правоохоронній діяльності» (номер державної реєстрації 0117U001733). Тема кваліфікаційної роботи затверджена Вченою радою Херсонського державного університету (наказ № 1059-Д від 30.10.2020 року) та відповідає тематиці пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних досліджень ЗВО.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка теоретичних положень і практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення механізму правового регулювання судового захисту права власності.

Для досягнення мети дослідження необхідно було вирішити такі завдання:

- визначити поняття та особливості судового захисту права власності;
- дослідити конституційні гарантії захисту права власності і практики України в їх забезпеченні;
- проаналізувати класифікацію способів захисту права власності;
- визначити концептуальний підхід до захисту права власності особи в сучасному міжнародному праві;
- виокремити проблеми та перспективи розвитку захисту права власності.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку із захистом права власності.

Предметом дослідження є судовий захист права власності.

Методи дослідження. В ході роботи було застосовано комплекс методів наукового дослідження. Зокрема, за допомогою діалектичного методу в нормах чинного законодавства та судової практики були виявлені суперечності, прогалини, аналіз яких служить джерелом розвитку цього інституту, а також шляхи та засоби їх вирішення. Використовуючи метод системно-структурного аналізу розмежовуємо способи захисту прав власності залежно від правових наслідків їх застосування. Використовуючи логіко-правовий метод наукового пізнання, ми обґрунтовуємо всі висновки, до яких приходимо в процесі дослідження, а також за допомогою цього методу формуємо та розкриваємо юридичні поняття. Застосовуючи метод порівняльно-правового аналізу, з метою вивчення досвіду різних країн щодо впровадження їх у законодавство України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що робота є одним із перших всебічних науково-теоретичних та практичних досліджень судового захисту права власності у сучасних реаліях. За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано ряд

концептуальних положень, які характеризуються науковою новизною та мають важливе теоретичне та практичне значення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що положення, висновки та пропозиції, викладені в дослідженні, можуть бути використані в дослідженнях – для подальших досліджень з питань захисту права власності; у галузі законотворчості – вдосконалити закони та нормативні акти, що регулюють відносини, що виникають у зв'язку із захистом права власності; у навчальному процесі – при підготовці підручників та посібників з цивільного права, спецкурсів, а також при викладанні дисциплін «Цивільне право» та «Господарське право».

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження відображені в тезах доповідях на I Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Роль інтеграційних процесів у формуванні національних правових систем» та Альманасі «Магістерські студії ХДУ».

Публікації. Основні висновки, теоретичні положення й рекомендації дипломної роботи містяться у двох тезах доповідях на теми «Загальна характеристика захисту права власності» та «Речово-правові способи захисту права власності».

Савченко В.В. Загальна характеристика захисту права власності. Матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (10-11 квітня 2020 року). Том I. Херсон: Херсонський державний університет, 2020. С. 123-126.

Савченко В.В. Речово-правові способи захисту права власності. Магістерські студії. Альманах. Вип. 20. Херсон. ХДУ, 2020.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, що включають п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 51 сторінка. Список використаних джерел складається з 54 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

1.1. Поняття та особливості судового захисту права власності

Захист суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів фізичних осіб, юридичних осіб, а також державних органів та органів місцевого самоврядування розглядається законодавцем та юридичною наукою як найбільш важлива гарантія їх реального здійснення. Такий захист є основним видом діяльності судових та адміністративних органів в сфері розгляду і вирішення цивільних та інших спорів. «Правовою основою їх діяльності, а також підставою застосування правового захисту є ст. 55 Конституції України» [16, с. 100], за якою права і свободи людини захищаються судом.

«Отримавши своє закріплення у Конституції України, принцип судового захисту прав деталізується у галузевому законодавстві. Зокрема, регламентовано підстави правового захисту, форми та способи захисту, особливості захисту тих чи інших прав (груп прав) та охоронюваних законом інтересів. У цивільному законодавстві не тільки конкретизовано способи захисту цивільних прав та інтересів, але й передбачено цілу низку додаткових гарантій належного здійснення прав, наприклад самозахисту. Розглядаючи питання захисту права власності, насамперед необхідно звернути увагу на те, що в літературі йдеться як про захист права власності, так і про його охорону» [4, с. 10].

Дослідники питання співвідношення юридичних категорій охорони та захисту права власності зазначали «що це питання суто теоретичне, істотно не впливає на реалізацію права власності, проте цілком можливо розглядати охорону та захист права власності як два окремі комплекси дій. Зокрема, при цьому вказується, що коли

порушення є лише ймовірним, то вжиті особою заходи правового чи технічного характеру охоплюються поняттям охорона. Але якщо у власника прав є достатньо підстав вважати, що його право буде порушене чи є реальна загроза такого порушення, вжиті запобіжні заходи охоплюються поняттям захист» [19, с. 6].

«Поняття захист права власності у спеціальному значенні охоплює комплекс правових засобів, які застосовуються судом, уповноваженими на те органами держави або самим власником для забезпечення реалізації і відновлення порушеного суб'єктивного права власності. За своєю суттю захист права власності забезпечується нормами саме цивільного права і саме тими, які спеціально призначені для цього. У зв'язку з цим слід зазначити, що чільне місце серед інших актів законодавства, котрі визначають засади, підстави та порядок захисту права власності, належить КУ. Відповідно до статті 13 Конституції держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності» [16, с. 61].

Це означає, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, і ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності (стаття 41 Конституції).

Засади цивільно-правового захисту права власності визначені статті 386 ЦК України, котрі в силу положень статті 13 КУ встановлюють, що держава забезпечує рівний захист прав усіх суб'єктів права власності.

Отже, характерними рисами цивільно-правового захисту права власності є «його гарантованість державою; його загальність (можливість отримати такий захист існує для усіх суб'єктів права власності (на це вказує і стаття 13 Конституції); його рівність для усіх суб'єктів; повнота захисту (власник, права якого порушені, має право не лише вимагати відновлення стану, який існував до порушення та припинення порушення, але також й право на відшкодування завданої

йому майнової та моральної шкоди на підставах, встановлених статтями 22, 23 ЦК України)» [19, с. 8].

«Речово-правові засоби захисту права власності спрямовані безпосередньо на захист права власності як абсолютного суб'єктивного права, забезпечення реалізації здійснення правомочностей власника (володіння, користування, розпорядження тощо) стосовно речі, що йому належить. До них належать: позов власника про усунення перешкод, що заважають нормальному здійсненню права власності (негаторний та похідні від нього позови – про визнання незаконним правового акту, який порушує право власності, тощо); позов про визнання права власності. Деякі цивілісти відносять позови про визнання до негаторних або віндикаційних, але більшість вважає, що це самостійні речово-правові позови (В.А. Рясенцев, Ю.К. Толстой). Остання позиція знайшла підтримку і в ЦК України, де цьому позову присвячена ст. 392» [35, с. 102].

Зобов'язально-правові засоби захисту права власності характеризуються тим «що спрямовані проти порушення прав власника певною особою. При цьому самої речі в натурі вже не існує або вона пошкоджена й існує потреба у відновленні її якості. До таких засобів захисту належать, наприклад, вимоги з відшкодування заподіяної майнової шкоди; вимоги про виконання договору і передачу боржником кредитор (власнику) речі, що йому належить; вимоги про повернення безпідставно одержаного за рахунок власника майна тощо» [10, с. 124].

Отже, «зазначені відносини, на перший погляд, дійсно не пов'язані безпосередньо з жодним із вказаних вище випадків. Проте у виокремленні цих ситуацій необхідності немає, оскільки залежно від виду і джерела порушення права власності можуть бути застосовані речові або персональні засоби його захисту. Наприклад, якщо порушене право розпорядження майном особи, визнаної померлою, застосовується речово-правовий засіб захисту (подається негаторний позов). Якщо

неналежним чином здійснюється опіка над таким майном, і воно внаслідок цього пошкоджене, то тоді до порушника подається персональний позов про відшкодування завданої шкоди» [11, с. 29].

Однак ми вважаємо за доцільне розглядати взаємозв'язок цих двох правових категорій крізь призму об'єктивного та суб'єктивного права. Норми об'єктивного права регулюють правовідносини майнових прав, визначаючи їх зміст та обов'язки сторін, а суб'єктивне право – це спосіб досягнення можливостей та здійснення права на захист з порушенням права власності. Саме за допомогою об'єктивного та суб'єктивного права особа реалізує своє право на захист права власності у разі її недоторканності та на захист у разі його порушення. На наш погляд, суб'єктивне право на захист права власності тісно взаємопов'язане з об'єктивним правом на захист права власності, оскільки ті чи інші юридичні права суб'єктів, які, власне, і становлять суть суб'єктивного права, сформульовані в чинних правових нормах, тобто в об'єктивному праві.

«Отже, суб'єктивне право на захист права власності не може виникнути без об'єктивізації у нормах об'єктивного права на охорону права власності» [53, с. 123]. «Метою і призначенням існування норм права (об'єктивного права на охорону права власності) врешті-решт є правове регулювання суспільних відносин, а також забезпечення цього регулювання відповідним правовим механізмом, а правове регулювання в свою чергу здійснюється через право на захист права власності» [8, с. 99].

Тому підсумовуючи робимо висновок про те, що доцільно вживати правову категорію «охорона права власності» у правовідносинах на об'єктивному рівні та «захист права власності» – на суб'єктивному. Наступним питанням, яке потребує з'ясування, є момент виникнення права на захист. Моментом виникнення права на захист права власності, а точніше правовідносин щодо його захисту, слід вважати певний

юридичний факт, яким може бути порушення права, в тому числі оспорювання цього права чи посягання на нього. Саме з цього моменту в управомоченої особи виникає можливість вимагати від правопорушника вчинення відповідних дій.

Підсумовуючи проведений аналіз правової природи захисту права власності, слід зробити такий висновок: захист права власності є самостійним суб'єктивним правом, яке виникає в момент його порушення або оспорювання, що проявляється в активних діях суб'єкта щодо конкретного порушеного чи оспорюваного права власності. При цьому, саме право на захист потрібно розуміти як передбачену нормами права або договору можливість управомоченої особи реалізувати заходи правоохоронного характеру визначеним способом.

З'ясувавши загальнотеоретичні питання захисту та права на захист, а також сформувавши методологічну основу подальшого дослідження, спробуємо проаналізувати сутність та правову природу правовідносин щодо захисту права власності. Юридичним фактом, який породжує дані правовідносини є правопорушення. Не будемо вдаватися до переліку дій, які вважаються правопорушенням права власності, оскільки це не є предмет даного дослідження, а лише зазначимо, що саме цей факт зумовлює те, який спосіб може бути застосований, та інші аспекти механізму реалізації права на захист. Виявлення особливостей правовідносин щодо захисту було б неповним без дослідження їх структури. «Як відомо, традиційні погляди на дане питання зводяться до виокремлення у складі правовідносин трьох елементів: суб'єкта, об'єкта і змісту (прав і обов'язків суб'єктів) правовідносин» [23, с. 50].

Загалом підсумовуючи зробимо висновок, що у правовідносинах щодо захисту права власності об'єктом дослідження будуть речі, у тому числі гроші, цінні папери, інше майно та матеріальні блага, щодо яких можуть виникати, змінюватися та припинятися цивільні правовідносини. Предметом такого захисту виступають безпосередньо права на

вищезазначені об'єкти. Саме права можуть бути порушені з боку інших осіб, і саме щодо них цивільним законодавством передбачено низку способів, якими особа може захистити свої порушені чи оспорювані права та охоронювані законом інтереси.

Наступним елементом правовідносин щодо захисту права власності є суб'єкт. «Суб'єктами правовідносин щодо захисту права власності є: з одного боку – особи, які наділені правами власності щодо об'єкта, і які на підставі норм права уповноважені вимагати захисту порушених суб'єктивних прав; з іншого боку – особи, неправомірними діями яких порушено суб'єктивні права на об'єкти власності» [53, с. 124].

Отже, порушенням права слід визнати дію чи бездіяльність, яка перешкоджає нормальній реалізації суб'єктом належних йому прав на підставі правовстановлюючих документів, а також закону чи договору. Порушення прав у відносних правовідносинах знаходить прояв у тому, що зобов'язана особа не виконує або неналежним чином виконує свої обов'язки за договором. У абсолютних правовідносинах дії з приводу порушення прав полягають у неправомірному використанні відповідного об'єкту та/або створенні перепон у здійсненні суб'єктивного права. Оспорювання права знаходить прояв у запереченні належності права уповноваженій особі, або у здійсненні певних дій, які нівелюють існування такого права.

1.2. Конституційні гарантії захисту права власності і практика України в їх забезпеченні

Як зазначається у ст. 3 Конституції України, «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю в Україні». Це положення є основою розвитку громадянського суспільства та правової держави, в яких право власності

є непорушним. Конституційні гарантії права власності в Україні встановлюються рядом статей Конституції.

Перш за все, відповідно до ст. 41 Конституції України «кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном, результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності» [51, с. 332]. Право приватної власності набувається в порядку, встановленому законом. Громадяни можуть використовувати державне та комунальне майно відповідно до закону для задоволення своїх потреб. Ніхто не може бути незаконно позбавлений права власності. Право приватної власності є недоторканим. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може застосовуватися лише як виняток з міркувань суспільної необхідності, на підставі та в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього та повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з подальшим повним відшкодуванням їх вартості дозволяється лише в умовах воєнного або надзвичайного стану. Конфіскація майна може застосовуватися лише за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. Використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі. Базовим положенням названої статті є, безумовно, те, що вона передбачає право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. На відміну від ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ, розробники Конституції України не зробили окремого застереження, що це право вільного, безперешкодного чи мирного володіння, користування і розпорядження власністю.

Окрім цього, право власності визначається тут через характерну для цивільного права України «тріаду» – володіння, користування та розпорядження, чого, в свою чергу, немає в ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ, оскільки він базується на «ціннісній концепції» права власності, а не на

«речовій». Разом з цим, О. О. Гріненко погоджується з позицією ряду українських вчених відносно того, що розробники Конституції України могли більш широко викласти повноваження власників. Так, вона зауважує, що «можна погодитись з міркуваннями тих вітчизняних вчених, які справедливо зазначають, що законодавець під час формулювання зазначеної конституційної норми оминув увагою одне з важливих прав людини, за яким вона може вільно здійснювати право власності щодо належного їй майна, а саме використовувати його для ведення господарської та іншої не забороненої законом діяльності, передавати у тимчасове користування іншим громадянам, юридичним особам та державі, вільно відчужувати. Нарешті, право приватної власності може бути передано у спадок». Однак, на наш погляд, було б помилково йти шляхом визначення в Конституції України всіх можливих способів реалізації права власності. Адже в умовах постійного розвитку економічних відносин виникають все більш нові способи реалізації права власності, які можуть бути не включені до зазначеного переліку.

Окрім зазначеного, до положень Конституції України, які регулюють права власності можна віднести і ст. 54, яка передбачає, що «громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності» [22, с. 434].

«Додатково в літературі висловлюється позиція, що ст. 15 Конституції України, яка визначає, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах економічної багатоманітності, в якості її складової вбачає плюралізм форм власності. Економічну багатоманітність у праві характеризують як можливість рівноправного існування різних форм власності (державної, комунальної, колективної, приватної) і різних форм господарювання» [2, с. 55].

Захист майнових прав, а також інших конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснюється в органах, зазначених у ст. 55 Конституції України (у судах, шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, звернення до Конституційного Суду України, в міжнародних судових установах або компетентних органах міжнародних організацій, іншими способами, не забороненими за законом). Зокрема, згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року, «правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до процедур судової влади» (ст. 5). «Водночас, відповідно до взятих на себе нашою державою зобов'язань, що випливають із її членства у Раді Європи та ратифікації ЄКПЛ, для кожного, хто перебуває під юрисдикцією України, у разі вичерпання всіх національних засобів правового захисту, гарантується можливість звернутися до Європейського суду з прав людини для захисту своїх прав» [50, с. 222].

Таким чином, Конституція України систематично визначає умови здійснення права власності та принципи її захисту. При цьому слід мати на увазі, що відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України ЄКПЛ є частиною національного законодавства України, а отже, забезпечує гарантії конвенційних прав як у значенні її матеріальних норм, так і відповідних юрисдикційних механізмів їх захисту. Крім того, Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. визначає джерело національного права не лише для ЄСПЛ, а й для практики Суду (стаття 17). Цивільний процесуальний кодекс України також передбачає, що суд застосовує ЄСПЛ при розгляді справ та протоколів до нього, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та практика ЄСПЛ як джерела права (пункт 4 статті 10).

Закріплення в Конституції України прав власності створює умови для її розгляду як основного конституційного принципу. Як зазначає

О. М. Клименко, «Принцип недоторканності права власності закріплений у ст. 41 Конституції України, який міститься у розділі II – Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», свідчить про його належність до система конституційних прав і свобод людини та їх гарантії. Водночас цей принцип пов'язаний із положеннями частини другої статті 3, статей 13, 14 Конституції України, які посилаються на загальні принципи конституційного ладу. Це дає підстави розглядати його як загальний конституційний принцип.

Крім того, основоположні принципи принципу недоторканності права власності регулюються в законах України, зокрема ст. 321 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), згідно з яким право власності є недоторканим. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні, ст. 147 Господарського кодексу України (далі – ГКУ), яка передбачає, що «майнові права суб'єктів господарювання захищаються законом Вилучення державою у суб'єкта господарювання його майна допускається не інакше як у випадках, на підставах і в порядку, передбачених законом. Збитки, завдані суб'єкту господарювання порушенням його майнових прав громадянами чи юридичними особами, а також органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, відшкодовуються йому відповідно до закону» та інших законах і підзаконних нормативно-правових актах» [48, с. 55].

Як вище зазначалося, «ст. 41 Конституції України встановлено, що право приватної власності є непорушним, тобто ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Ці положення є основоположними принципами юридичних гарантій захисту права приватної власності та цілком кореспондується із ст. 1 Протоколу 1 до ЄКПЛ. Подібні основоположні норми знайшли своє закріплення в конституціях багатьох європейських держав. Так, наприклад, в Конституції Республіки Польща від 02 квітня 1997 р. в ст. 64

зазначається, що кожен має право на власність, на інші майнові права, а також право спадкування. Власність, інші майнові права, а також право спадкування підлягають рівному для всіх правовому захисту. Власність може бути обмежена лише у порядку закону і лише в таких межах, в яких він не порушує сутності права власності» [47, с. 66].

«Основний закон Федеративної Республіки Німеччина від 23 травня 1949 р. у ст. 14 передбачає, що «Право власності і право спадкування гарантуються. Їх зміст та межі встановлюються законом. Власність зобов'язує. Її використання повинно також слугувати суспільному благу. Відчуження допускається лише в цілях суспільного блага. Воно може здійснюватися лише відповідно до закону або на основі закону, що врегульовує вид і розмір відшкодування. Відшкодування визначається на основі справедливого врахування інтересів суспільства і зацікавлених осіб. Спори щодо розміру компенсації розглядаються судами загальної юрисдикції. Включення права власності до Конституцій ряду держав викликає потребу у викладенні головних тенденцій та проблем конституційно-правового забезпечення захисту права власності та у визначенні напрямів удосконалення вітчизняного законодавства в цій сфері з урахуванням європейських стандартів захисту права власності» [45, с. 453].

Як зазначає професор О. М. Клименко, «актуальність проблематики конституційно-правового забезпечення захисту права власності пояснюється природою права власності, що лежить в основі самого людського буття. З одного боку, це право забезпечує основу свободи людини і в цьому плані є умовою розвитку особистості та громадянського суспільства. В системі прав і свобод людини це право визначають як основне, фундаментальне, таке, що забезпечує можливості реалізації інших прав і свобод. З іншого боку, з цим правом пов'язана система найбільш важливих правовідносин, що стосуються присвоєння та розподілу (обороту) матеріальних благ у суспільстві, з

чим пов'язують загальний соціально-економічний розвиток. Відносини власності забезпечують основу економічної системи, що є складовою конституційного устрою. Відповідно безперечним виявляється зв'язок права власності з економічною системою, що виступає основою, базисом для будь-якої суспільно-державної формації. Тож, є обґрунтованим визнання права власності цінністю в загальносуспільному значенні, багатогранність якої проявляється в комплексних його ознаках, зокрема як економічної, соціальної, політичної та правової категорії» [42, с. 184].

Конституційно-правовий захист права власності слід сприймати в його найширшому розумінні. Зокрема, широка концепція полягає у розумінні конституційно-правового захисту прав власності у значенні закріплення на конституційному рівні як фактичних принципів захисту прав власності (у разі порушення відповідного суб'єктивного права) та конституційної моделі (система) відносин власності (конституційні принципи установи власності) в контексті загального правового режиму захисту та захисту економічних основ суспільства. Тому відповідна конституційна концепція повинна передбачати, перш за все, визначення власності як основи економічної системи, яка пов'язана з економічною безпекою та суверенітетом народу, держави. Зокрема, відповідно до статей 1 та 17 Конституції України, Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою, найважливішими функціями якої та справою всього українського народу є захист його суверенітету та територіальної цілісності, забезпечення її економічної безпеки. Забезпечення економічної безпеки держави здійснюється шляхом визначення в Конституції правового режиму для важливих природних ресурсів, збереження та розвиток яких залежить від нормального функціонування України як держави та її населення.

Йдеться про землю, її надра, повітря, воду та інші природні ресурси, що знаходяться на території України, природні ресурси її

континентального шельфу, виняткової (морської) економічної зони, які визнані Конституцією об'єктами права власності українського народу, який реалізує свої права через органи державної влади та місцевого самоврядування. Ці положення, на думку О. М. Клименка «у систематичному зв'язку з ч. 1 ст. 17 Конституції України забезпечують основу державного суверенітету і відповідають положенням Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. Слід зазначити, що в Конституції України відсутній розділ Концепція нової Конституції України, затвердженою постановою Верховної Ради УРСР від 19 червня 1991 р., передбачалося включення окремого розділу (глави). Пізніше також були зроблені спроби доповнити Основний закон таким розділом» [39, с. 33].

Таким чином, Україна продовжує вживати всіх можливих заходів щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, усім громадянам України, включаючи тих, хто проживає на тимчасово окупованих територіях, і тих, хто з них переїхав. Однак факт залишається фактом – надзвичайно важко гарантувати право власності на території, непідконтрольній українській владі.

1.3. Класифікація способів захисту права власності

Приписи Конституції України, які стосуються захисту права власності знайшли свій подальший розвиток саме у цивільному законодавстві, яке у свою чергу закріплює конкретні способи захисту цивільних прав та інтересів, у тому числі щодо права власності. «Важливою задачею цивілістичної доктрини є саме визначення відповідних критеріїв вибору конкретного способу захисту порушеного чи оспорюваного права власності, що може привнести позитивні зміни для підвищення стабільності та надійності становища власників» [54].

Питанням визначення способів захисту права власності у юридичній літературі приділяється значна увага, тим не менш частина науковців не знаходить єдиної спільної думки, як наслідок виникають дискусії та формулювання різного розуміння певних понять, особливостей та класифікацій. Дана тема стала предметом дослідження таких вчених, як І.О. Дзера, О.В. Дзера, В.П. Ємельянов, О.С. Іоффе, Н.С. Кузнецова, О.А. Підпригора, Є.О. Суханов, Є.О. Харитонов, О.С. Харченко та ін.

Спочатку ми розглянемо саме речово-правові способи захисту права власності. Вони застосовуються у випадках порушення права власності, що носять речово-правовий характер. Зазначені права власника абсолютні, їм у свою чергу протистоїть певна кількість інших осіб. Будь-яке порушення права власності власника: прав володіння, користування й розпорядження майном підлягає негайному припиненню. Так, речово-правовими способами захисту права власності є:

1) віндикаційний позов;

2) негаторний та похідні від нього позови, зокрема, позов про визнання незаконним правового акта, який порушує право власності, тощо;

3) позов про визнання права власності. Частина цивілістів відносять такі позови до негаторних або віндикаційних, але більшість, зокрема, «В.А. Рясенцев, Ю.К. Толстой, все ж таки рахують, що це самостійні речово-правові позови». Позиція, якої дотримується більшість вчених знайшла своє відображення в Цивільному кодексі України (ст. 392).

Віндикаційний і негаторний позови є найпоширенішими способами захисту права власності, які між собою є взаємовиключними. Це означає, що вони не можуть бути заявлені одночасно.

Віндикаційний позов – це позов власника про витребування речі з чужого незаконного володіння. Тобто, віндикаційний позов – позов власника до володіючого невластника про повернення майна.

У постанові Верховного Суду від 4 липня 2018 р. по справі № 653/1096/16-ц сказано, що «предметом віндикаційного позову є вимога власника, який не є фактичним володільцем індивідуально визначеного майна, до особи, що незаконно фактично володіє цим майном, про повернення його з чужого незаконного володіння».

Ще одне важливе положення викладено у постанові Верховного Суду від 15 вересня 2019 р. по справі № 522/7636/14-ц, а саме визначено, що «необхідною умовою для задоволення віндикаційного позову є встановлення під час розгляду спорів, щодо витребування майна, обставини перебування спірного майна у володінні позивача, який вказує про порушення своїх прав, як власника з підстав визначених законодавством, та який на момент подання позову не є власником цього майна, однак вважає себе таким» [54].

Тепер переходимо до розгляду такого способу захисту права власності, як негаторний позов. Негаторний позов – це позов власника, котрий є фактичним володільцем майна, до будь-якої особи щодо усунення перешкод, які ця особа створює в користуванні чи розпорядженні певним майном. За негаторним позовом позивач має право на усунення явних перешкод, а також зобов'язати відповідача утриматися від учинення дій, які можуть призвести до виникнення таких перешкод.

Для виникнення негаторного позову необхідна наявність деяких умов, а саме:

- дії третіх осіб створюють перешкоди для здійснення права користування та/або права розпорядження;
- вказані порушення продовжують існувати на момент пред'явлення власником позову;

- якщо сторони перебувають в зобов'язальних правовідносинах, то негаторний позов не може бути пред'явлений;

- може бути поданим тільки щодо індивідуально-визначеного майна.

«Цікаво те, що критерієм для розмежування віндикаційного й негаторного позовів є наявність або відсутність в особі права володіння майном на момент звернення з позовом до суду» [48, с. 126].

Щодо позову про визнання права власності. Вимога про визнання права власності може бути додатковою до іншої вимоги, наприклад, до позову про витребування майна з чужого незаконного володіння, про усунення порушень права власності, не пов'язаних з порушенням володіння, про виключення майна з опису та ін. Чинне законодавство та практика свідчать, що вимоги про визнання права власності можуть мати складну юридичну природу, а отже можуть: бути предметом самостійного позову; поєднуватися з позовами про визнання правочинів недійсними, позовами, що впливають із зобов'язальних правовідносин, які вважаються основними, а вимоги про визнання права власності додатковими.

Переходимо до зобов'язально-правових способів захисту права власності в цивільному праві України. Зобов'язально-правові способи базуються на охороні майнових прав сторін в цивільному праві, захищають права осіб, які понесли збитки в результаті спричинення шкоди їх майну, а також спрямовані на відновлення попереднього майнового стану власника та виконавців компенсаційно-відновлювальну функцію.

«Зобов'язально-правовий захист права власності здійснюється за допомогою: способів захисту права власності у договірних зобов'язаннях та способів захисту права власності у недоговірних зобов'язаннях. Способами захисту права власності у договірних зобов'язаннях є визнання правочинів недійсними та переведення прав і

обов'язків покупця у разі продажі частки за договором у спільній частковій власності. Способами захисту права власності у недоговірних зобов'язаннях є: вимога із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, відшкодування шкоди, завданої власникові земельної ділянки, житлового будинку інших будівель у зв'язку із зниженням їх цінності та компенсація моральної шкоди у разі порушення права власності» [51, с. 556].

«У ЦК України доцільно укладення договору між співвласниками передбачити, як обов'язок, а не як право співвласників. Дефініцію ч.2 ст. 358 ЦК України слід викласти в такій редакції: Співвласники повинні домовитися про порядок володіння та користування майном, що є їхньою спільною частковою власністю» [10, с. 12].

Підставами відшкодування шкоди, заподіяної власнику земельної ділянки, будинку, інших будівель, є:

- 1) документальне підтвердження права власності на нерухоме майно;
- 2) наявність факту зменшення вартості земельної ділянки, житлового будинку чи інших будівель;
- 3) відсутність між власником та заподіювачем шкоди договірних відносин, змістом яких є передача земельної ділянки, інших будівель у користування заподіювачу шкоди.

Моральна шкода, яка виникає внаслідок порушення права власності має особливий характер. Тому ст. 23 ЦК України слід доповнити положенням, згідно з яким «моральна шкода полягає у психічному дискомфорті, якого фізична особа зазнала у зв'язку із порушення її права власності, що привело до втрати або пошкодження майнового блага».

Отже, необхідно упорядкувати термінологічний апарат, зокрема, термінів «відшкодування» та «компенсація» моральної шкоди. Поняття «компенсації» в контексті відшкодування моральної шкоди, завданої

при порушенні права власності, відмінне від терміну «відшкодування», оскільки моральна шкода не підлягає відновленню, а можливо лише компенсувати втрати немайнового характеру у разі порушення права власності.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

2.1. Концептуальний підхід до захисту права власності особи в сучасному міжнародному праві

У сучасному міжнародному праві питання захисту прав власності як одного з основних прав людини і водночас важливого інституту принципово нової галузі міжнародного публічного права – міжнародного права прав людини, набуває нового значення як чинник вдосконалення національного правового регулювання права власності. Тривалий час, як було показано в попередніх параграфах, національне правове регулювання приватної власності відіграло вирішальну роль, і міжнародне право вторглося в цю сферу лише у захисті майнових прав іноземців та у захисті майнових прав під час бойових дій. Як правильно зазначено в міжнародно-правовій доктрині, в «цілому, це логічно пояснюється переважанням приватноправових засад в інституті права власності, спрямованістю його предмета на приватні майнові відносини. Своєю чергою, дослідження питань регулювання захисту права власності в сучасному міжнародному праві як публічно-правового інституту набуває все більшої актуальності у зв'язку зі збільшенням практичної значущості закріпленого у Преамбулі та ст. 1 Статуту ООН міжнародно-правового принципу поваги і дотримання прав людини та основоположних свобод міжнародним співтовариством держав в цілому» [26, с. 35].

«Обмеження прав і свобод встановлюється державами на основі відповідних положень свого внутрішнього права самостійно, проте нормами міжнародного права регламентуються межі і порядок обмеження прав, а при запровадженні у своєму національному

законодавстві будь-яких форм обмежень права власності держави повинні дотримуватися загально визнаних норм і принципів міжнародного права в цій сфері» [28, с. 68].

«Очевидно, що зміст цієї статті має загальний характер, і не містить зі зрозумілих причин і не може містити визначення самого поняття власності. Досить слушно висловися з цього приводу Дж. Спарклінг: Стаття 17 була проривом, тому що вона: а) закріпила право власності приватних осіб; б) накреслила, що вони можуть відстоювати його проти своєї власної держави. Водночас значення ЗДПЛ у формуванні міжнародно-правових норм щодо захисту права власності далеко не вичерпується положеннями ст. 17. Це і положення статей 1 і 2, що стосуються рівності людей у своїй гідності і правах і заборону дискримінації за будь-якою, у тому числі і майновою, ознакою, ст. 7 щодо рівності людей перед законом та їхнього права на рівний захист закону, ст. 8 щодо права на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами, ст. 12 щодо права на недоторканість житла тощо» [28, с. 69].

Окремий акцент слід зробити на положеннях п. 2 ст. 27, який передбачає, що «кожен має право на захист моральних та матеріальних інтересів, що впливають із наукових, літературних та художніх творів, автором яких він є». Водночас положення ст. 29 ЗДПЛ щодо можливості накладання обмежень на права і свободи людини, які, однак, можуть бути введені лише законом «виключно для забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших осіб та забезпечення справедливих вимог моралі, громадський порядок та загальний добробут у демократичному суспільстві». Таким чином, значення ЗДПЛ для розвитку міжнародно-правового регулювання власності полягає в тому, що вперше на рівні звичаєвого права загальнолюдського міжнародного права було закріплено право на захист приватної власності кожної особи. Щодо юридичної сили відповідних положень ЗДПЛ щодо захисту

прав власності, слід зазначити, що очевидно, що ЗДПЛ не є міжнародним договором, оскільки за своєю правовою природою це резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року, яка має рекомендаційний характер. Однак, як слушно зазначають багато представників вітчизняної та зарубіжної науки міжнародного права, сьогодні більшість положень ЗДПЛ визнаються юридично обов'язковими як звичаєві норми загального міжнародного права. Так, Дж. Браунлі вважає, що «деякі її положення радше становлять загальні принципи права або представляють елементарні міркування людства, а український професор В. В. Мицик наголошує, що Декларація є, умовно кажучи, кодексом загальноновизнаного звичаєвого міжнародного права, більшість з яких визнані *jus cogens* у галузі міжнародного права прав людини»[25, с. 19].

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, на відміну від ЗДПЛ, окремо не закріплює захист права власності, за виключенням визнання за кожною людиною права користуватися захистом моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з будь-якими науковими, літературними чи художніми працями, автором яких вона є, яке передбачено п. 1 ст. 15 цього міжнародно-правового документу. Також важливе з точки зору формування міжнародно-правових стандартів захисту права власності положення п. 1 ст. 11 цього Пакту, яке проголошує, що «держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне покращення умов життя...». «Саме за допомогою широкого тлумачення відповідних приписів, а також положень ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року стосовно зобов'язання держав – учасниць Пакту забезпечити ефективний правовий захист та ст. 26, де міститься заборона дискримінації, у тому числі і за ознакою майнового стану, здійснюється

міжнародний контроль за дотриманням відповідних зобов'язань держав в цій сфері» [24, с. 120].

Однак, хоча Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. прямо не гарантують захист права власності, однак їх норми все ще застосовуються до захисту цього права, проте, не безпосередньо, а опосередковано. В даний час захист права власності на універсальному міжнародно-правовому рівні є непрямим (неявним). Зокрема, захист права власності часто здійснюється через право на ефективний засіб правового захисту, гарантоване Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 року (Частина 2, стаття 2). «Наприклад, у пункті 11 Міркувань, прийнятих Комітетом ООН з прав людини відповідно до пункту 4 ст. 5 Факультативного протоколу до повідомлення № 2171/2012 (щодо виселення та втрати майна автора), прийнятого Комітетом на його 120-й сесії 13 липня 2017 р., зазначено, що відповідно до пункту 3 статті 2 (а) Пакту держава-учасниця зобов'язана надати автору ефективний засіб правового захисту» [23, с. 47]. Це означає, що держава-учасниця забезпечує повну компенсацію особам, права яких відповідно до Пакту були порушені. Відповідно, держава-учасник зобов'язана, зокрема, вжити відповідних заходів для виплати автору достатньої компенсації, включаючи втрачене майно, відшкодування судових та інших витрат, пов'язаних із справою, а також будь-яких інших понесених витрат. Комітет також встановив, що у справі, яка розглядалася, було довільне та незаконне втручання держави у здійснення особою права на недоторканність житла, що, у свою чергу, є порушенням пункту 1 ст. 17 Пакту. Такі випадки не рідкість, зауважує О. Г. Савельєва, «як показує аналіз практики Комітету ООН з прав людини, захист права власності здійснюється через інші права, що безпосередньо гарантуються в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, зокрема, право на справедливий судовий розгляд (ст. 14

Пакту), право на недискримінацію (ст. 26 Пакту), право меншин користуватися своєю культурою, мовою, виконувати обряди (ст. 27 Пакту) тощо» [5, с. 51].

Таким чином, доктрина та практика застосування універсальних договірних норм у галузі захисту прав людини свідчать на користь необхідності включення до Пактів 1966 року положень про гарантування та захист права власності. Деякі вчені навіть намагаються сформулювати проект таких положень. Наприклад, О.Г. Савельєв вважає за доцільне розробити Додатковий протокол до Міжнародних пактів 1966 року (не вказуючи який) і включити в нього правило такого змісту: «Кожен має право володіти особистим майном, яке є важливим для його нормальної життєдіяльності та сприяє збереженню її гідності як особистості. Ніхто не може бути обмежений у своїх майнових правах або позбавлений свого майна, крім інтересів суспільства або відповідно до закону. Пактів 1966 року з нормою, присвяченою гарантії та захисту прав власності, ми, тим не менш, вважаємо вищезазначене формулювання недостатньо успішним, адже автор не обмежилася гарантуванням кожного права власності, але також окреслила обсяг гарантованої власності – істотна необхідність для нормального функціонування людини та сприяння збереженню її гідності як особистості. На наш погляд, якщо правило набрало чинності, воно могло призвести до того, що якщо особа володіє майном у більшій чи меншій мірі, то Пакт не поширюється на його захист» [21, с. 784].

Також речення друге в запропонованому варіанті варто було б викласти таким чином: «Ніхто не може бути обмежений у своїх майнових правах або позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства на умовах, передбачених законом. Додатково недоліком запропонованої норми є невизначеність поняття нормальна життєдіяльність людини, також нею не вирішується проблема гарантування права власності юридичних осіб» [2, с. 66].

«Водночас варто враховувати, що при розгляді питання про закріплення одним з Пактів 1966 року гарантій захисту права власності неодмінно постане проблема з віднесенням даного права до однієї з основних категорій прав людини: політичних, громадянських, соціальних чи економічних. Адже право власності, виконуючи ряд важливих і для людини, і для суспільства, і для держави завдань, може розглядатися як елемент кожної з названих категорій прав. Характерна риса права власності полягає в тому, що його неможливо кваліфікувати як виключно громадянське чи політичне право або виключно економічне чи соціальне право» [47, с. 320].

Отже, враховуючи об'єктивну неможливість договірною закріплення загальної норми щодо захисту права власності в базових універсальних міжнародних договорах у сфері захисту прав людини, міжнародна практика йшла шляхом встановлення міжнародно-правових гарантій захисту права власності окремих вразливих категорій осіб, щодо необхідності захисту права власності яких було простіше досягти консенсусу серед держав з різними моделями захисту права власності та різними підходами до розуміння її соціального значення. Стаття 13 Конвенції про статус біженців 1951 року та Конвенції про статус апатридів 1954 року містять однакові за змістом формулювання, згідно з якими, особам, що захищаються цими міжнародно-правовими документами «надається якомога сприятливіше становище і, у всякому разі, не менш сприятливе, ніж те, яке за тих же обставин зазвичай надається іноземцям». «Стосовно захисту промислових прав, таких як права на винаходи, креслення і моделі, торгові марки, назви фірм і права на літературні, художні та наукові твори, то обидва міжнародно-правові інструменти виходять з необхідності надання апатридам та біженцям національного режиму» [28, с. 70].

«Стаття 16 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року, яка регламентує здійснення державами-

учасницями заходів щодо ліквідації дискримінації жінок у шлюбно-сімейних стосунках, у п. g передбачає відповідне зобов'язання забезпечувати рівні права подружжя щодо володіння, придбання, управління, користування та розпорядження майном як безплатно, так і за плату. В статті 5 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року держави-учасниці зобов'язуються заборонити і ліквідувати расову дискримінацію і забезпечити рівноправність кожної людини перед законом, без розрізнення раси, кольору шкіри, національного або етнічного походження щодо таких прав як права на володіння майном як одноосібно, так і спільно з іншими, права спадкоємства, права на житло тощо» [49, с. 122].

Інтенсивний розвиток експорту іноземного капіталу в другій половині ХХ ст. одночасно з розпадом колоніальної системи і здобуттям незалежності державами Африки та Азії обумовив укладення договорів з питань іноземного інвестування, в яких отримав відповідний розвиток принцип захисту іноземної власності. Природно, що розвинуті країни Заходу намагалися забезпечити міжнародно-правові гарантії інвестиціям у країнах, що розвиваються. Першим договором такого роду став договір, укладений у 1959 році між Федеративною Республікою Німеччиною та Пакистаном. За підрахунками німецького юриста-міжнародника М. Гердегена станом на 2011 рік у світі нараховувалося понад 2500 двосторонніх міжнародних договорів про захист інвестицій. Україна з моменту здобуття незалежності у 1991 році уклала договори про сприяння та захист інвестицій з понад 70 держав світу. Проаналізуємо на прикладі укладеної 05 лютого 2015 р. «Угоди між Україною та Японією про сприяння та захист інвестицій юридичний зміст такого роду документів, спрямованих на захист іноземної власності. Стаття 1 визначає поняття «інвестиція», під яким розуміються всі види активів, які прямо або опосередковано контролюються

інвестором, і встановлює перелік таких активів, зазначаючи при цьому, що він не є вичерпним» [21, с. 390].

Таким чином, проблема міжнародного захисту прав власності існує як на універсальному, так і на регіональному рівнях, що передбачає існування відповідних механізмів захисту в різних регіонах земної кулі. Регіональне співробітництво держав у галузі захисту права власності може суттєво доповнити універсальну систему захисту права власності, надати можливість заповнити її прогалини, врахувати особливості регіону, збагатити загально визнаний рівень їх забезпечення. Зараз ми можемо говорити про регіональну співпрацю у галузі права власності арабських, африканських, американських країн та європейської спільноти.

2.2. Проблеми та перспективи розвитку захисту права власності

3 жовтня 2019 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України про захист права власності» (далі – «Закон»), згідно з яким внесено зміни до таких законодавчих актів: Цивільний кодекс України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Закону України «Про нотаріат», Закону України «Про державну реєстрацію речових прав та обтяжень нерухомого майна», Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців» (далі – «ФОП») та громадські об'єднання», Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Закон набрав чинності 2 листопада 2019 року.

Закон 159-IX у ЗМІ також називають «Одним із антирейдерських законів» і «Законом про захист бізнесу від посягань». Тож давайте з'ясуємо, що змінилося, можливі перспективи розвитку та наслідки,

проблеми, що виникли при застосуванні закону. Таким чином, основними положеннями Закону є:

1) Повернення «принципу екстериторіальності» при державній реєстрації приватних осіб. Суть полягає в тому, що державна реєстрація ФОП на підставі документів, поданих у паперовій формі, здійснюється незалежно від їх місцезнаходження (раніше ця дія могла здійснюватися незалежно від місця реєстрації лише при поданні документів в електронній формі). Тобто зараз для реєстрації ФОП достатньо подати необхідні документи державному реєстратору (включаючи нотаріуса, який має доступ до реєстру).

Слід додати, що подібна ініціатива для приватних підприємців існувала на початку 2016 року, але в листопаді 2016 року через недостатню технічну підготовку це положення було скасовано. Тому невідомо, чи запрацює система зараз.

З одного боку, подання документів на державну реєстрацію з будь-якого населеного пункту України, схоже, спрощує життя потенційним індивідуальним підприємцям, але не має значення визначення місця податкового обліку, який буде проводитися за місцем реєстрації фізичної особи, після отримання статусу ФОПа потрібно буде звернутися до податкової інспекції за місцем державної реєстрації. Тобто положення «екстериторіальності» поширюються лише на подання документів на державну реєстрацію статусу ФОП [40, с. 50].

2) З метою ускладнення можливості підробки деяких документів, що стосуються діяльності товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, нотаріальне засвідчення підписів з обов'язковим використанням спеціальних форм нотаріальних документів для винесення рішення загальних зборів учасників щодо визначення статутного капіталу та акції; рішення загальних зборів учасників товариства про виключення учасника з товариства; заявки на вступ до

компанії; заяви про вихід з компанії; акт приймання-передачі частки (частини частки) у статутному капіталі компанії.

У зв'язку з цим, доволі цікавим формулюванням було внесено зміни до ч. 3 статті 34 Закону України «Про нотаріат»: тексти рішень юридичних осіб, актів приймання-передачі частки (частини частки) у статутному капіталі, актів про передання нерухомого майна до та зі статутних капіталів юридичних осіб, передавальних актів, розподільчих балансів, а також інших документів, визначених законами, викладаються на спеціальних бланках нотаріальних документів. «Важливим у цій нормі є те, що на спеціальних нотаріальних бланках мають викладатися лише документи, щодо яких існує встановлена законом відповідна вимога. Особливо це стосується частини щодо «рішення юридичної особи» – саме по собі доволі багатоаспектне поняття, тому не слід забувати, що це стосується документу, передбаченого нормою закону як такого, що потребує викладення на спеціальному нотаріальному бланку. Оскільки законодавча база взагалі не містить такого поняття (існує рішення загальних зборів учасників, рішення єдиного учасника тощо), припускаємо, що це більш технічна помилка законодавця, що полягає у не зовсім коректному застосуванні юридичних термінів» [46, с. 290].

Також, Закон не визначає, які «рішення юридичної особи» (ми припускаємо, що це рішення загальних зборів учасника або рішення єдиного засновника) слід викладати на спеціальних нотаріальних бланках. Таким чином, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» містить перелік документів, які повинні бути викладені на спеціальних бланках нотаріальних документів, але лише для цілей державної реєстрації та внесення змін до відомостей про юридичну особу, ФОП або громадське формування. Якщо взяти до уваги лише норми Закону України «Про нотаріат», може скластися враження, що всі рішення юридичної особи повинні подаватися на бланках нотаріальних

документів, але це положення слід тлумачити систематично у зв'язку з іншими законодавчими актами.

«Аналізуючи чинне законодавство та нещодавні нововведення, безперечно, неможливо заперечувати необхідність реформування та поступового впровадження змін. Однак не слід забувати також про механізми реалізації реформ, а також продумувати як будуть застосовуватися ті чи інші норми і чи не принесуть вони більше шкоди, ніж користі» [36, с. 12].

«Поширеними, однак, є випадки звернення особи до суду з позовом про витребування майна, про поділ майна без надання нею доказів порушення її права чи інтересу. Тому якщо, наприклад, дружина звертається до суду з позовом про поділ майна, що є спільною власністю подружжя, без попереднього з'ясування з чоловіком можливості добровільного його поділу, суд має констатувати відсутність у неї права на звернення до суду за захистом і закрити провадження у справі. Адже немає потреби захищати те, що ніким не було порушено» [51, с. 466].

«Такий висновок повністю узгоджується із п. 1 ч. 1 статті 205 ЦПК, відповідно до якого провадження у справі має бути закрито, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства. Тобто йдеться про випадки, коли, як зазначає В.І. Тертишніков, суд прийняв до розгляду справу за відсутності у позивача права на пред'явлення позову» [48, с. 111].

«Порушення права власності поділено на два види: таке, що поєднане із позбавленням володіння, і таке, що не поєднане з ним. В останньому випадку власник володіє річчю, але не може розпорядитися нею, наприклад, у разі незаконного включення її до акту опису, або не може отримати від неї максимуму користі у разі, наприклад, створення загрози життю чи здоров'ю. Окремими авторами досі стверджується, що віндикаційний та негаторний позови є способами захисту права власності. Така думка була некритично запозичена ними від своїх

наукових попередників і продовжує некритично перекочувувати із одного видання в інше. Деякі автори називають віндикаційний та негаторний позови засобом і навіть заходом захисту права власності. Однак ні способом, ні засобом і ні заходом захисту права власності, як і будь-якого іншого права, позов не є» [2, с. 88].

Оскільки за радянським законодавством земля була виключною власністю держави і тому не могла бути об'єктом цивільного обороту, поділ речей на рухомі та нерухомі не проводився. Це, у свою чергу, призвело до того, що віндикацію в літературі трактували як вилучення речі у незаконного власника, тобто її концепція була зосереджена лише на випадках, коли річ могла бути фізично відібрана у нього. У сучасній мові це повинно означати, що суб'єкт виправдання вважався рухомою річчю. «Однак це розуміння більше не відповідає чинному законодавству. Оскільки віндикація є відповіддю на порушення права володіння, її слід тлумачити ширше, щоб вона могла застосовуватися для захисту права власності на нерухоме майно. Право на приватизацію житла надається лише громадянам України. Невключення іноземців до числа суб'єктів права на приватизацію за умови, наприклад, що вони довгий час проживають в Україні, є членом сім'ї громадянина України, слід вважати дискримінацією» [7, с. 145].

Моментом приватизації вважається день прийняття рішення компетентним органом про приватизацію. Якщо це рішення не було прийнято протягом одного місяця з дня подання заяви про приватизацію, приватизація вважатиметься здійсненою після закінчення цього місячного строку.

«Однак право особи на приватизацію (якщо, звичайно, житло, у якому особа проживає, включено до об'єктів приватизації, а вона сама має право на його приватизацію) є правом абсолютним, тобто таким, що залежить лише від її волі і не може бути заперечене жодною службовою чи посадовою особою. А тому актом здійснення цього права слід

вважати подання заяви про приватизацію. Така заява має трактуватися як підстава для набуття права власності на житло. Свідоцтво ж про право власності на квартиру належить розглядати не як правовстановлюючий, а як правопідтверджуючий документ» [29, с. 131].

«У результаті приватизації квартири кількома особами виникає у них спільна власність, при цьому закон надає членам сім'ї право вибору: чи буде квартира спільною частковою чи спільною сумісною власністю. Якщо обрано правовий режим спільної часткової власності, але члени сім'ї не домовилися про те, яка частка належатиме кожному з них, їхні частки вважаються рівними. Якщо ж обрано правовий режим спільної сумісної власності, то у разі смерті одного із членів сім'ї його частка вважатиметься рівною, якщо за договором з його участю не було встановлено інакше» [49, с. 144].

В останні роки судам доводилося розглядати велику кількість заяв щодо визначення частки померлого в приватизованій квартирі, оскільки нотаріусам заборонено видавати документи про спадщину без рішення суду. Така заборона не була жодним чином обґрунтована і суперечила нормі частини 2 статті 370 Цивільного кодексу України. Як зазначено у пункті 12 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадщину» від 30 травня 2008 року, при реєстрації права на спадщину закон не вимагає визначати частку померлого шляхом рішення суду. [45, с. 88].

«Спірним виявилось визначення початку позовної давності. Маємо колізію між статтями 253 та 261 ЦК України, яка, відповідно до засади розумності, має бути вирішена на підставі ч. 1 статті 260 ЦК України, тобто починатися не від дня одержання інформації про порушення права, а з наступного дня» [46, с. 210].

Слід звернути увагу і на прикру помилку, яка є у ч. 1 ст. 261 ЦК України: для початку позовної давності мають існувати дві обставини: наявність відомостей про порушення права і про особу, яка його

порушила. Тому в останньому рядку частини слово «або» слід замінити на слово «і». Інакше ця норма не буде розумною.

Отже, переривання позовної давності у разі вчинення особою дії, що свідчить про визнання нею обов'язку повернути майно її власникові, можливе лише тоді, коли ці дії вчинені в межах позовної давності. Після спливу позовної давності жодна обставина не може уже її перервати. Тому визнання свого обов'язку після спливу позовної давності, якщо відповідач заявить про застосування судом позовної давності, не матиме юридичного значення, якщо причину пропущення позовної давності суд не визнає поважною.

ВИСНОВКИ

Опрацювавши матеріали кваліфікаційної роботи, можна зробити наступні висновки:

1. Поняття «захист права власності» у спеціальному значенні охоплює комплекс правових засобів, які застосовуються судом, уповноваженими на те органами держави або самим власником для забезпечення реалізації і відновлення порушеного суб'єктивного права власності. За своєю суттю захист права власності забезпечується нормами саме цивільного права і саме тими, які спеціально призначені для цього.

«Характерними рисами судового захисту права власності є: його гарантованість державою; його загальність (можливість отримати такий захист існує для усіх суб'єктів права власності (на це вказує і стаття 13 Конституції); його рівність для усіх суб'єктів; повнота захисту (власник, права якого порушені, має право не лише вимагати відновлення стану, який існував до порушення та припинення порушення, але також й право на відшкодування завданої йому майнової та моральної шкоди на підставах, встановлених статтями 22, 23 ЦК України)» [19, с. 8].

2. Аналіз чинного законодавства України, що регулює право власності дає підстави зробити висновок про те, що юридичний зміст принципу непорушності права власності полягає у встановленні конституційним правом абсолютного обов'язку кожного не порушувати суб'єктивне право власності (окрім як в інтересах суспільства і у випадках та в порядку, передбачених законом), а також позитивного обов'язку держави охороняти та захищати права усіх власників. Правовий захист права власності здійснюється виключно на основі та відповідно до законів України або міжнародних договорів, згоду на обов'язковість виконання яких надала Верховна Рада України.

Україна продовжує вживати всіх можливих заходів щодо гарантування прав і свобод людини й громадянина, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, усім громадянам України, зокрема тим, що проживають на тимчасово купованих територіях, так і тим, що переїхали з них. Проте, незмінним залишається той факт, що гарантувати право власності на непідконтрольній органам влади України території вкрай складно.

3. Речово-правові способи захисту права власності. Вони застосовуються у випадках порушення права власності, що носять речово-правовий характер. Зазначені права власника абсолютні, їм у свою чергу протистоїть певна кількість інших осіб. Будь-яке порушення права власності власника: прав володіння, користування й розпорядження майном підлягає негайному припиненню. Так, речово-правовими способами захисту права власності є:

1) віндикаційний позов;

2) негаторний та похідні від нього позови, зокрема, позов про визнання незаконним правового акта, який порушує право власності, тощо;

3) позов про визнання права власності. Частина цивілістів відносять такі позови до негаторних або віндикаційних, але більшість, зокрема, «В.А. Рясенцев, Ю.К. Толстой, все ж таки рахують, що це самостійні речово-правові позови». Позиція, якої дотримується більшість вчених знайшла своє відображення в Цивільному кодексі України (ст. 392).

Зобов'язально-правові способи базуються на охороні майнових прав сторін в цивільному праві, захищають права осіб, які понесли збитки в результаті спричинення шкоди їх майну, а також спрямовані на відновлення попереднього майнового стану власника та виконавців компенсаційно-відновлювальну функцію.

Зобов'язально-правовий захист права власності здійснюється за допомогою: способів захисту права власності у договірних зобов'язаннях та способів захисту права власності у недоговірних зобов'язаннях. Способами захисту права власності у договірних зобов'язаннях є визнання правочинів недійсними та переведення прав і обов'язків покупця у разі продажі частки за договором у спільній частковій власності. Способами захисту права власності у недоговірних зобов'язаннях є: вимога із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, відшкодування шкоди, завданої власникові земельної ділянки, житлового будинку інших будівель у зв'язку із зниженням їх цінності та компенсація моральної шкоди у разі порушення права власності.

4. Проблема міжнародного захисту права власності існує як на універсальному, так і на регіональному рівні, що зумовлює наявність відповідних механізмів захисту в різних регіонах земної кулі. Регіональне співробітництво держав у сфері захисту права власності може суттєво доповнити універсальну систему захисту права власності, дати можливість заповнити її прогалини, врахувати особливості регіону, збагатити загальновизнаний рівень їх забезпечення. Нині можна говорити про регіональне співробітництво в галузі права власності арабських, африканських, американських країн і європейської спільноти».

5. У минулому році (03 жовтня 2019 року) було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту права власності», відповідно до якого зазнали змін наступні законодавчі акти: Цивільний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про нотаріат», Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», Закон

України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Закон набрав чинності 02 листопада 2019 року.

Отже, основними положеннями Закону є:

1) Повернення «принципу екстериторіальності» при державній реєстрації ФОП;

2) З метою ускладнити імовірність підробок деяких документів, що стосуються діяльності товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, передбачено нотаріальне засвідчення справжності підписів із обов'язковим використанням спеціальних бланків нотаріальних документів для оформлення рішення загальних зборів учасників товариства про визначення розміру статутного капіталу та розмірів часток учасників;

3) Цікави та корисним нововведенням є позбавлення повноважень акредитованих суб'єктів у сфері державної реєстрації прав (основний масив порушень за статистичними даними зафіксовано саме за результатами діяльності цих суб'єктів), тобто, суб'єктами реєстрації залишаються лише державні реєстратори та нотаріуси;

4) Також змінилися умови щодо того, хто може звертатися до державного реєстратора від імені іншої особи – це особа, яка має документ, що підтверджує повноваження законного представника особи, нотаріально посвідчену довіреність або відомості з Єдиного державного реєстру про особу, яка уповноважена діяти від імені особи (відомості про керівника).

Спірним виявилось визначення початку позовної давності. Маємо колізію між статтями 253 та 261 ЦК України, яка, відповідно до засади розумності, має бути вирішена на підставі ч. 1 статті 260 ЦК України, тобто починатися не від дня одержання інформації про порушення права, а з наступного дня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аномалії в цивільному праві України : навч.-практ. посіб. К. : Юстініан, 2017. 912 с.
2. Баранова Л. М. Цивільно-правова відповідальність. Цивільне право України / за ред. В. І. Борисової, І. В. СпасибоФатеевої, В. П. Яроцького. К. : Юрінком Інтер, 2014. 552 с.
3. Бойко М. Д. Відшкодування шкоди : Правовий аспект : навчал.-практ. посіб. К. : Атіка, 2007. 328 с.
4. Болокан І. В. Зобов'язально-правові та спеціальні засоби захисту права власності в підприємницькій діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2008. 20 с.
5. Відшкодування шкоди, завданої правам власника. Цивільне право України: підручник в 2-х т. Є. О. Харитонов, О. В. Дзера, В. В. Дудченко та ін. / за ред. Є. О. Харитонова, Н. Ю. Голубевої. Х. : Одиссей. Т. 1. 2008. 622 с.
6. Галянтич М. Реквізиція та конфіскація як способи припинення права власності на житло. Юридична Україна. 2017. № 8. С. 51-54.
7. Гуменюк В.І, Довгерт А.С., Дзера О. В. та ін. Практика застосування окремих норм Цивільного кодексу України : практич. посіб. К. : Ін Юре, 2018. 256 с.
8. Дзера І. О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. К. : Юрінком Інтер, 2011. 255 с.
9. Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2011. 21 с.

10. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні. К. : Вентурі, 2016. 272 с.
11. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова та ін. ; за ред. О. В. Дзери. К. : Юрінком Інтер, 2008. 896 с.
12. Єрмоменко Г.В. Щодо деяких питань відшкодування неманової шкоди. Проблеми підготовки нового Цивільного кодексу України: Тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2018. С. 112-116.
13. Ківалова Т. С. Відшкодування шкоди у системі способів захисту прав власника. Вісник прокуратури. 2008. № 4. С. 97-103.
14. Ківалова Т. С. Поняття та система зобов'язань у цивільному праві України. Актуальні проблеми держави і права: Збірник наукових праць. Одеса: Юридична література. 2008. № 38. С. 22-27.
15. Клименко С. В. Захист цивільних прав та інтересів при здійсненні суб'єктивного права фізичними особами. Зовнішня торгівля: право та економіка. 2006. № 6. С. 119-124.
16. Конституція України: Закон від 28.06.2006 р. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. Ст. 141.
17. Коссак В. М. Проблеми удосконалення поняттєвого апарату в цивільному кодексі України. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XIII Регіональної наук.-практ. конф. (м. Львів, 8-9 лют. 2007 р.). Львів : Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2007. С. 286-289.
18. Крупчан О.Д. Методологічні засади охорони та захисту майнових прав осіб в Україні та ЄС : монографія. К. : Підручники і посібники, 2008. 160 с.

19. Кузнєцова Н. С. Поняття та принципи цивільного права. Практика застосування окремих норм Цивільного кодексу України : практ. посіб. К. : Ін Юре, 2008. С. 5-10.
20. Литовченко В. Судовий захист права власності на новостворені та реконструйовані об'єкти нерухомості. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 5. С. 41-44.
21. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України : в 4 т. Т. 1. А.Г. Ярема, В.Я. Карабань, В.В. Кривенко, В.Г. Ротань. К. : А.С.К. ; Севастополь : Ін-т юрид. дослідж., 2014. 928 с.
22. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за ред. В. М. Коссака. К. : Істина, 2018. 992 с.
23. Оніщенко Н. Захист прав і свобод людини в Україні. Право України. 2009. № 4. С. 47-54.
24. Отраднава О. О. Недоговірні зобов'язання в цивільному праві України : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2009. 240 с.
25. Підлубна Т. М. Право на захист цивільних прав та інтересів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2009. 20 с.
26. Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України. К. : Правова єдність, 2009. 304 с.
27. Подцерковний О. Способи захисту прав у земельних відносинах. Право України. 2009. № 9. С. 34-39.
28. Присяжнюк Т. Мірошник О. Захист права власності у Європейському правовому просторі. Право України. 2011. № 8. С. 68-70.
29. Про судову практику в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення. Постанова Пленуму Верховного суду

України від 31.03.95 р. № 5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> (дата звернення: 25.06.2020).

30. Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 р. № 5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> (дата звернення: 25.06.2020).

31. Рішення Оболонського районного суду м. Києва № 2-1447/11 від 31 березня 2011 року. URL: <https://ob.ki.court.gov.ua/sud2605/gryana> (дата звернення: 26.06.2020).

32. Романюк Я.М. Державна реєстрація правочинів: її суть та правове значення. Вісник Верховного Суду України. 2016. № 5. С. 40-46.

33. Романюк Я.М. Захист прав добросовісного набувача у разі визнання правочину недійсним. Вісник Верховного Суду України. 2009. № 6. С. 35-38.

34. Ромащенко І. Засоби та способи захисту цивільних прав : співвідношення понять. Підприємництво, господарство і право. 2010. № 6. С. 20-23.

35. Ромовська З.В. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс : підручник. К. : Атіка, 2005. 560 с.

36. Семушина О. В. Недійсні правочини та правові наслідки їх недійсності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2010. 16 с.

37. Сібільов М.М. Загальна характеристика оспорюваних правочинів (договорів). Проблеми законності. 2012. Вип. 57. С. 41-47.

38. Спасибо-Фатєєва І. Проблемні аспекти недійсних правочинів (на прикладі договору міни). Підприємництво, господарство і право. 2012. № 7. С. 29-33.

39. Судовий захист прав власності: Матеріали міжнародної конференції; Одеса, 25 червня 2004 року (Бібліотека журналу «Юридичний вісник») / Голов. ред. д.ю.н., проф. С.В. Ківалов; заст. голов. ред. д.ю.н., проф. М.О. Баймуратов. Одеса : Юридична література, 2014. 64 с.

40. Сульженко Ю. Форми і способи захисту суб'єктивних цивільних прав і законних інтересів. Право України. 2005. № 12. С. 24-28.

41. Харитонов Є. О. Харитонova О. І. Цивільні правовідносини : навчал. посіб. К. : Істина, 2008. 304 с.

42. Харитонов Є.О. Захист цивільних прав та інтересів судом. Цивільне право України: Підручник. К. : Істина, 2003. С. 184-188.

43. Харченко О. Окремі питання припинення права власності помимо волі власника. 2010. № 3. С. 140-145.

44. Церковна О. В. Наявність складу правопорушення, як підстава цивільно-правової відповідальності за завдання шкоди. Південноукраїнський правничий часопис. №1. 2018. С. 140-142.

45. Цивільне право України : підручник : в 2 т. Т. 2 / за ред. Є. О. Харитонova, Н. Ю. Голубевої. Х. : Одиссей, 2018. 872 с.

46. Цивільне право України : курс лекц. : у 6-и т. вид. Р. Б. Шишка, О. Л. Зайцев, Є. О. Мічурін та ін. / за ред. Р. Б. Шишки, В. А. Кройтора. 2-е випр. та доп. Х. : Еспада. Т. 1. 2018. 680 с.

47. Цивільне право України : навчал. посіб. / За заг. ред. Є. О. Мічуріна. 2-е вид., перероб. та доп. Х. : Юрsvіт, 2018. 352 с.

48. Цивільне право України : підручник : у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. В.І Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. К. : Юрінком Інтер, 2014. 480 с.

49. Цивільне право України: підручник. Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова. К.: Істина, 2013. 776 с.

50. Цивільне та сімейне право України у запитаннях та відповідях. Харитонов Є. О., Калітенко О. М., Зубар В. М. та ін. Х. : ТОВ «Одіссей», 2012. 640 с.

51. Цивільне та сімейне право України: підруч. / За ред. Харитонova Є.О., Голубевої Н.Ю. К.: Правова єдність, 2019. 968 с.

52. Цивільний кодекс України : науково-практ. Коментар. Є. О. Харитонova, Ю. Л.Бошицький, Р. О. Стефанчук та ін. / за заг. ред. Є. О. Харитонova, О. І. Харитонovoї, Н. Ю. Голубевої. К. : Правова єдність, 2018. 740 с.

53. Савченко В.В. Загальна характеристика захисту права власності. Матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (10-11 квітня 2020 року). Том I. Херсон: Херсонський державний університет, 2020. С. 123-126.

54. Савченко В.В. Речово-правові способи захисту права власності. Магістерські студії. Альманах. Вип. 20. Херсон. ХДУ, 2020.